ЛІНІЙНА АЛГЕБРА

Тема 18. Лінійні оператори у евклідовому просторі

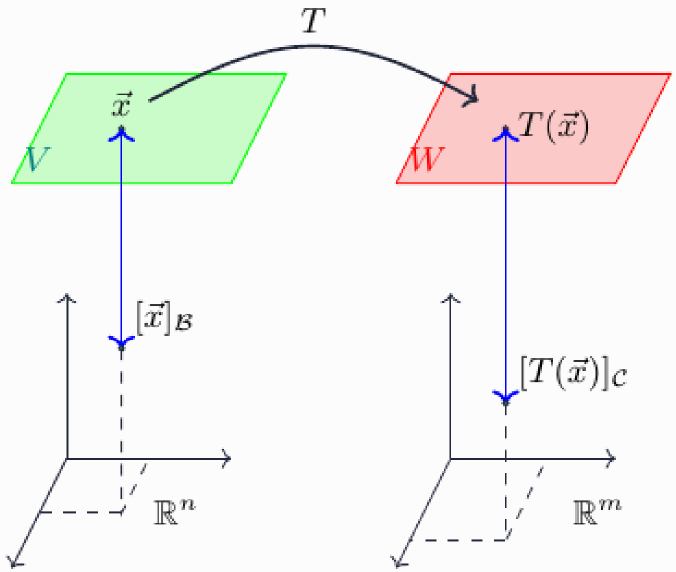

Олексій Панасенко

29 травня 2023 р.

День в історії

29 травня 1953 року — Едмунд Гілларі та Тензінґ Норґей стали першими альпіністами, які підкорили Еверест, найвищу гору світу (8 848 метрів).

Оператор, спряжений до даного

Транспоновані матриці та деякі їх властивості

Означення

Транспонованою до матриці A розміру $m \times n$ називається матриця A^T розміру $n \times m$, стовпці якої є рядками матриці A.

Приклад

Якщо

$$A = \begin{bmatrix} a & b \\ c & d \end{bmatrix}, \quad B = \begin{bmatrix} 1 & 2 & 3 \\ 4 & 5 & 6 \end{bmatrix}, \quad C = \begin{bmatrix} 1 & 3 \\ 3 & 2 \end{bmatrix},$$

то

$$A^T = \begin{bmatrix} a & c \\ b & d \end{bmatrix}, \quad B^T = \begin{bmatrix} 1 & 4 \\ 2 & 5 \\ 3 & 6 \end{bmatrix}, \quad C^T = \begin{bmatrix} 1 & 3 \\ 3 & 2 \end{bmatrix}.$$

Означення

Матриця A називається симетричною, якщо $A^T = A$.

Транспоновані матриці та деякі їх властивості

Теорема

Нехай A, B — *матриці (таких розмірів, щоб операції, які описані нижче, виконувались),* $\lambda \in \mathbb{R}$. *Тоді:*

1) $(A^T)^T = A$*;*

2) $(A+B)^T = A^T + B^T$*;*

3) $(\lambda A)^T = \lambda \cdot A^T$*;*

4) $(AB)^T = B^T A^T$*;*

5) якщо A *оборотна, то* $(A^{-1})^T = (A^T)^{-1}$*;*

6) $A \cdot A^T$ *та* $A^T \cdot A$ — *симетричні матриці.*

Оператор, спряжений до даного

Нехай E_n — евклідовий векторний простір

Означення

Оператор T^* називається спряженим до лінійного оператора T, якщо для довільних $\vec{x}, \vec{y} \in E_n$:

$$\big(T(\vec{x}),\vec{y}\big) = \big(\vec{x},T^*(\vec{y})\big)$$

Оператор, спряжений до даного

Теорема

Для кожного лінійного оператора T *евклідового векторного простору* E_n *існує єдиний спряжений до нього оператор* T^**, матриця якого в будь-якому ортонормованому базисі є транспонованою до матриці перетворення* T*.*

Приклад

Нехай $T\colon \mathbb{R}^2 \to \mathbb{R}^2$ — оператор повороту на кут φ. Стандартна матриця цього перетворення має вигляд:

$$A = \begin{bmatrix} \cos\varphi & -\sin\varphi \\ \sin\varphi & \cos\varphi \end{bmatrix}.$$

Тоді оскільки стандартна матриця є матрицею оператора у ортономованому базисі і

$$A^T = \begin{bmatrix} \cos\varphi & \sin\varphi \\ -\sin\varphi & \cos\varphi \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \cos(-\varphi) & -\sin(-\varphi) \\ \sin(-\varphi) & \cos(-\varphi) \end{bmatrix},$$

то оператор, спряжений до T — це поворот на кут $-\varphi$.

Оператор, спряжений до даного

Властивості спряжених лінійних операторів аналогічні властивостям транспонованих матриць.

Теорема

Нехай T *та* S — *лінійні оператори евклідового векторного простору* E_n, $\lambda \in \mathbb{R}$. *Тоді:*

1) $(T^*)^* = T$;

2) $(T + S)^* = T^* + S^*$;

3) $(\lambda T)^* = \lambda T^*$;

4) $(S \circ T)^* = T^* \circ S^*$;

5) Якщо оператор T *невироджений, то спряжений до нього оператор також невироджений, причому* $(T^{-1})^* = (T^*)^{-1}$.

Ортогональні лінійні оператори

Ортогональні матриці та деякі їх властивості

Означення

Квадратна матриця Q називається ортогональною, якщо її стовпці утворюють ортонормовану систему векторів.

Теорема

Для того, щоб матриця Q була ортогональною необхідно і достатньо, щоб $Q^{-1} = Q^T$ (тобто $Q^TQ = I$).

Приклад

Матриці

$$A = \begin{bmatrix} 0 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 1 \\ 1 & 0 & 0 \end{bmatrix} \quad \text{та} \quad B = \begin{bmatrix} \cos\varphi & -\sin\varphi \\ \sin\varphi & \cos\varphi \end{bmatrix}$$

є ортогональними, тому

$$A^{-1} = A^T = \begin{bmatrix} 0 & 0 & 1 \\ 1 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 \end{bmatrix} \quad \text{та} \quad B^{-1} = B^T = \begin{bmatrix} \cos\varphi & \sin\varphi \\ -\sin\varphi & \cos\varphi \end{bmatrix}.$$

Ортогональні матриці та деякі їх властивості

Теорема

Нехай Q *— матриця* n*-го порядку. Наступні твердження є еквівалентними:*
1) Q *— ортогональна матриця.*
2) $\|Q\vec{x}\| = \|\vec{x}\|$ *для довільного* $\vec{x} \in \mathbb{R}^n$.
3) $\left(Q\vec{x}, Q\vec{y}\right) = \left(\vec{x}, \vec{y}\right)$ *для довільних* $\vec{x}, \vec{y} \in \mathbb{R}^n$.

Теорема

Якщо матриця Q *ортогональна, то її рядки утворюють ортонормовану систему векторів.*

Ортогональні матриці та деякі їх властивості

Теорема

Нехай Q — ортогональна матриця. Тоді:
1. Q^{-1} також ортогональна.
2. $\det Q = \pm 1$.
3. Якщо λ — власне значення матриці Q, то $|\lambda| = 1$.
4. Якщо Q_1 і Q_2 — ортогональні матриці, то матриця $Q_1 Q_2$ також ортогональна.

Ортогональні матриці другого порядку

Теорема

Ортогональні матриці другого порядку мають вигляд

$$\begin{bmatrix} a & b \\ b & -a \end{bmatrix} \quad \text{або} \quad \begin{bmatrix} a & -b \\ b & a \end{bmatrix},$$

де $\begin{bmatrix} a \\ b \end{bmatrix}$ *— одиничний вектор.*

Наслідок

Кожна ортогональна матриця другого порядку має вигляд

$$A = \begin{bmatrix} \cos\varphi & -\sin\varphi \\ \sin\varphi & \cos\varphi \end{bmatrix} \quad \text{або} \quad B = \begin{bmatrix} \cos\varphi & \sin\varphi \\ \sin\varphi & -\cos\varphi \end{bmatrix}.$$

Матриця A задає перетворення повороту простору $\mathbb{R}^2$ на кут φ, а матриця B — композицію симетрії відносно першого координатного вектора та повороту на кут φ.

При цьому зауважимо, що $\det A = 1$, $\det B = -1$.

Ортогональні лінійні оператори та їх властивості

Означення

Лінійний оператор T називається ортогональним, якщо він зберігає скалярний добуток векторів, тобто для довільних $\vec{x}, \vec{y} \in E$ $\big(T(\vec{x}),T(\vec{y})\big) = (\vec{x},\vec{y})$.

Теорема

Ортогональний лінійний оператор зберігає довжини векторів та кут між ними.

Справді,

$$\|T(\vec{x})\|^2 = \big(T(\vec{x}),T(\vec{x})\big) = (\vec{x},\vec{x}) = \|\vec{x}\|^2,$$

звідки $\|T(\vec{x})\| = \|\vec{x}\|$. Тоді також:

$$\cos(T(\vec{x})\widehat{,}T(\vec{y})) = \frac{\big(T(\vec{x}),T(\vec{y})\big)}{\|T(\vec{x})\|\|T(\vec{y})\|} = \frac{(\vec{x},\vec{y})}{\|\vec{x}\|\|\vec{y}\|} = \cos(\vec{x}\widehat{,}\vec{y}).$$

Ортогональні лінійні оператори та їх властивості

Теорема

Матриця ортогонального лінійного оператора в ортонормованому базисі є ортогональною.

Теорема

Нехай T — ортогональний лінійний оператор евклідового векторного простору. Тоді він невироджений, причому T^{-1} — також ортогональний.

Теорема

Якщо λ — власне значення ортогонального лінійного оператора T, то $|\lambda| = 1$.

Теорема

Композиція двох ортогональних лінійних операторів є ортогональний оператор.

Діагоналізація симетричних матриць

Діагоналізація симетричних матриць

Означення

Квадратна матриця A називається ортогонально діагоналізовною, якщо існують ортогональна матриця Q і діагональна матриця D такі, що

$$A = QDQ^T.$$

Діагоналізація симетричних матриць

Теорема

Якщо матриця A симетрична, то будь-які два власні вектори, яким відповідають різні власні значення, є ортогональними.

Теорема

Якщо матриця є ортогонально діагоналізовною, то вона симетрична.

Діагоналізація симетричних матриць

Теорема (Спектральна теорема для симетричних матриць)

Нехай A *— дійсна симетрична матриця* n*-го порядку. Тоді:*

1. A *має* n *дійсних власних значень, враховуючи кратність.*

2. A *ортогонально діагоналізовна.*

3. Якщо λ *— власне значення кратності* k*, то цьому власному значенню відповідає* k *попарно ортогональних власних векторів (власний підпростір має ортонормований базис, що складається з власних векторів).*

4. Власні підпростори, що відповідають різним власним значенням, попарно ортогональні.

Підсумок

- Нами введено нові типи лінійних операторів у евклідових векторних просторах: оператор, спряжений до даного і ортогональний оператори.
- Матриця оператора, спряженого до даного лінійного оператора, у кожному ортонормованому базисі є транспонованою до матриці даного оператора.
- Якщо у ортонормованому базисі матриця лінійного оператора є симетричною, то такий оператор називається самоспряженим.
- Ортогональний лінійний оператор зберігає відстані (рух, ізометрія).
- Матриця ортогонального лінійного оператора в ортонормованому базисі є ортогональною.
- Кожна симетрична матриця з дійсними елементами є ортогонально діагоналізовною, тобто подається у вигляді QDQ^T, де Q — ортогональна, D — діагональна.

Підсумок

З кінофільму «Список Шиндлера» (1994 р., режисер Стівен Спілберґ)